

ודקדקו בזה 'מקטני אמנה' – לא שאינו מאמין כלל ח"ו, דכל ישראל מאמינים בני מאמינים, אלא שהם במדרגייה קטנה באמונתם.

ואף על פי שאמרו על זה במנחות (קג): והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך – זה הלוקח מן הפלטר, דקרינן ביה 'ולא תאמין בחייך' – היה זה גם כן מצד הקללה עצמה, ומשחרב בית המקדש – שפסקו אנשי אמנה (ע' שבת קיט: ועוד). ומכל מקום לשון הכתוב ולא תאמין בחייך לא שלא יאמין בהשם יתברך ח"ו דיהיב חיי ויהיב מזונו, רק שאחר חורבן רואה ח"ו חיינו כאילו מופקרים, והיינו שחושב שח"ו העון גורם העדר ההשגחה ואינו מאמין בעצמו שהש"י ישגיח גם עליו להטיב לו. וזה גם כן נקרא 'קטני אמנה'. וזה שאמרו שם 'קטנות שהיתה בהן' כו' – רצה לומר, שהם קטנים בעיני עצמן; –

כי באמת האדם צריך להאמין דהגם שחרב בית המקדש והעוונות גרמו מה שגרמו, עם כל זאת לא פסקה השגחתו ית' מאתנו אפילו רגע אחד, וכמו שאמרו פרק קמא דחגיגה (ה): עוד ידו נטויה עלינו.

ובפרק 'מי שמתו' (ברכות כד:): המשמייע קולו בתפילתו, הרי זה מקטני אמנה. ע"ש ברש"י, שחושב שאין הקב"ה עונה לחש. ובודאי אין דבריהם לפתאים החושבים שקול נמוך לא ישמע וקול גבוה קצת ישמע – אבל הכוונה מקטני אמנה בעצמו עד דרך שנתבאר, שאין מאמין שתפילתו מתקבלת אחר שרואה שמתפלל בכל יום ולא נענה כלום – דבר זה צריך אמונה גדולה שאף על פי שאינו רואה קבלת תפילתו ועשיית רצונו, עם כל זאת יאמין שהש"י שומע תפילת כל פה ולא שיקץ ענות עני – במעשים ובדעת גם כן, ואע"פ שלא נגלה זה. ועל דרך שאמרנו להאמין גם עכשיו השגחתו ית' על כל אחד מישראל רק לטוב אע"פ שהנראה הוא להיפך ח"ו. והשמעת הקול בתפילה היא באה מצד התעוררות הלב מצד העדר האמונה בתפילתו שפועלת, ורגשות (= וְהַרְגֵשׁ) זה גורם פעולת השפתים בהשמעות הקול, שיחשוב אולי זה יעורר רחמים יותר, כידוע. אבל באמת צריך להאמין שהש"י שומע תפלת כל פה ועונה לחש כל אחד כפי מה שהוא, כי לא בזה וגו'.

ודברים אלו עיקר גדול בהתחזקות האמונה; להאמין שהש"י משגיח עליו עם קטנות מדרגתו כמו שהוא משגיח על הגדול שבגדולים, כי לפניו הכל שוים וכל קטנות האמונה בא על היאוש בעצמו... (מתוך ספר הזכרונות (שבסוף ספר דברי סופרים) לר"צ הכהן, עמ' 48. וע"ע בצדקת הצדיק קנד. וע"ע בשפת אמת ואתחנן אודות 'המשמייע קולו בתפילתו...' פירוש אחר).

דף קד

'מאי הוי עלה? אמר רב יוסף: רבי יהודה מוריינא דבי נשיאה הוה ואורי ליה כשמעתי...'. פירוש, לדעת רבי יהודה נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר, ועל פי זה פסק לבית רבי כבית הלל שדם נבילות מטמא. ואולם לדעת רבי יהושע וריב"ב לא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה, וטהור גם לבית הלל (תוס' רי"ד שבת עז.).

'אף כשטמא בית הלל לא טמאו אלא ברביעית, הואיל ויכול לקרוש ולעמוד על כזית'. פרש הראב"ד (עדיית ה), כיון שהדם הקרוש דומה לבשר, גזרו עליו שיטמא משום כזית בשר נבילה, וגזרו גם בעודו נוזלי, כל שאם ייקרש יהא בו כזית.

נמצינו למדים מדבריו שגם לדעת המטמאים דם נבילות, אינו אלא מדרבנן ומשום שכשנקרש נראה כבשר, ולכן שיעורו נקבע ברביעית, שאם יקרוש יהא כזית. ונראה שאם היה טמא מדאורייתא, היה די בכזית דם לטמא ככל שיעורי דם בכזית. והרי אם היה דם נבילה טמא, היינו משום שדם דינו כבשר (עתוס'), הלכך יש לשערו כמות שהוא עתה, בכזית, ולא להתחשב במצב אחר, לכשיקרוש. אך כיון שמן התורה אין דם מטמא כבשר אלא מגזרה דרבנן מפני שדומה לבשר כשנקרש, לכך גזרו רק אם יש בו כזית כשייקרש (עפ"י אבי עזרי מלכים [קמא] ט, י).
 עוד בענין שיעור חיוב באכילת דם שלא הוקרש, אם בכזית או ברביעית – ע' בהרחבה בספר אפיקי ים ח"ב יג.

'יכול יפחות – תלמוד לומר ככה...' יש מפרשים שממלת 'ככה' המורה על עיכוב (כבימות קד: ועוד) יש לשמוע שגם בדיעבד אילו נדר פחות משלשה לוגין – לא חלה קדושה כלל, ואף לא קדושת דמים (כן פרש הכסף-משנה דברי הרמב"ם מעשה הקרבנות יז, יד).

ואולם כאשר נדר חמשה לוגין, לפי הצד בבעיא שבסמוך שיש קבע לנסכים, אומרים לו להשלים לשה לוגין (כן כתב הרמב"ם שם) – יש לפרש ששם שונה כיון שארבעה מהם הלא ראויים לניסוך, הלכך חלה קדושה עליהם וחייב להשלים לשה, שהרי קבען לקרבן. לא כן כשנדר לוג אחד או שנים, שאינם ראויים לכולם (עפ"י זבח תודה).

כתב שם שמרש"י (בר"ה עד עשרה) מוכח שבין בשנדר שנים בין בחמשה – חייב להשלים, לפי הצד שיש קבע לנסכים. ולא הבטין מנין מוכח מרש"י שחייב להשלים. אין מפורש בגמרא אלא שאם יש קבע לנסכים, אי אפשר להקריבם כלל, אף לא חלק מהם, עד שיושלמו לשיעור הראוי, בין אם ישלים הוא עצמו, בין אם יצורף אליהם נדבה אחרת. אך אין מפורש שמחייבים אותו להשלים.

ועוד, מה שכתב שחייבו להשלים תלוי בבעיה בגמרא אם יש קבע לנסכים אם לא – צ"ע מנין לומר כן [וע' בשפ"א שצדד שמלשון הגמרא 'עד דממלי להו לא קרבי' משמע שחייב להשלים, אך כתב שכן הוא הדין גם אם אין קבע לנסכים].
 ואם ננקוט שאינו חייב להשלים כשנדר שנים, מיושבת קושית הזבח-תודה מדוע לא נסתפקו אם יש קבע אם לאו, גם כשנדר שנים – לענין חיובו להשלים. אך להנ"ל י"ל שבכל אופן אינו חייב להשלים ואין נפקותא בשאלת קבע לנסכים אלא בשנדר חמשה ושבעה, אם אפשר להקריב חלק מגדרו אם לאו.

'אמר רבא: תא שמע... אלא לאו חמשה, ושמע מינה אין קבע לנסכים' – וצריך לדחוק פירוש דברי הברייתא 'שאם רצה להוסיף יוסיף' כלומר, שאם הוסיף והתנדב חמשה – נדבתו חלה [שלא כפחות משלשה, שנתמעט מככה אף בדיעבד], אך אין הכוונה שיכול לנדב כן לכתחילה, שהרי שנינו במשנתנו אין מתנדבין חמשה (שפת אמת).

ופרש שם שלדעת רב אשי שיש קבע לנסכים [וכן פסק הרמב"ם], מתפרשת הברייתא 'להוסיף' – שנודב למעלה חמשה, שאעפ"י שאינו ראוי רק על ידי צירוף, מכל מקום אפשר להתנדב אף לכתחילה כמות כזו. וצריך לומר שלדעת רבא פשוט הדבר ואין צריך לימוד מיוחד על כך.

'(ע"ב) מתנדבין שמן' – וקומצו ומקטיר הקומץ ושיריו נאכלים (זבחים צא:). ולא כיון שמנסכו לשיתין (לעיל עד: זבחים צא: ולדעת שמואל שם, מולפו על גבי האשים).

אודות קמיצת השמן – ע' במובא לעיל עד:

‘ככתבם וכלשונם’

(ע"ב) אין שנים מתנדבין עשרון אחד

‘הנה בזמן שבית המקדש היה קיים, כשעלה בדעת האדם לעשות דבר חדש, לבנות ארמון גדול וכדומה בכל ענינים – דבר שיתמיהו בני אדם וידברו מזה, והיה לו פחד לעשות הדבר הזה, והתיישב בדעתו כיון שיש לו פחד אולי אין רצון השי"ת בזה, היה מקריב עולה ומנחה; – עולה הוא שמסר כל רצונו ודעתו להשי"ת אל כל אשר יחפוץ יטנו, כי עולה היא כולה כליל. ואז אם היה רצון השי"ת בזה – נתבטל מלבו הפחד. והמנחה היא, שמיצד המנחה נתחזק לבו בתקיפות גדול וחשק חריזות להמעשה.

ואם לא היה רצון השי"ת בזה – מצד העולה נתבטל מלבו החשק לעשות המעשה. אכן רצה לידע למה מנעו השי"ת מזה, לכן הביא מנחה שעל ידי מנחה האיר לו השי"ת שהעסק היה מזיק לו לפרט זה בנפשו ואז היה לבו בנייחא, לכן נקרא הקרבן מנחה – שהאדם יש לו נייחא מזה. ולכן איתא בגמרא (מנחות קד:) אין שנים מתנדבין מנחה אבל מתנדבים עולה, כי למסור הרצון והדעת להשי"ת – בזה כולם שוים, אבל הנייחא של הלב והנפש, נתפעל כל פרט נפש מישראל בפני עצמו ואין אחד שוה לחברו.

ושלמים הוא כשהיה נפש מישראל מוטרד בדעתו ולא היה דעתו נוחה, אז היה מקריב שלמים. ועכשיו כשחרב בית המקדש, התפילות הם במקום קרבנות, ויש תפילות שרומזים גם כן על ענינים האלו (מי השילוח לרה"ק מאיביצא, ח"ב ויקרא).

עוד בענין היכלות הברואים באדם, ע' מי השלוח ח"א בראשית ויאמר אלקים נעשה אדם'.

‘... ובוזה יובנו דברי המדרש (גבי קרח ועדתו) בפסוק אל תפן אל מנחתם – היה צריך לומר אל תפן אל עבודתם, מזהו אל מנחתם? כך אמר משה, יודע אני שיש לאלו חלק באותה מנחה שהקריבו... והיתה של כל ישראל, הואיל ופרשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם, תניחנו האש ואל תאכלנה. עב"ל.

וכבר דקדנו שעדיין לא תירץ כלום, דמאי שנא ‘מנחה’ דנקט ולא עולת התמיד, ולכאורה היה לו לומר ‘עבודתם’ והיה כולל הכל, ולמה פרט מנחה דוקא?

אך להנ"ל יש לומר דהנה בש"ס מנחות (קד:) הכל באין בשותפות, לא סילק הכתוב אלא מנחה שנאמר נפש. ומכל מקום הרי ציבור מביאין מנחת חובה, והטעם – מפני שציבור אינם כשותפין אלא כאיש אחד וקרינן בהו נפש, וכמו נשמה שכוללת את אברי האדם לעשותו איש אחד, כך כנסת ישראל למעלה מאחדות את הכלל לעשותו כאיש אחד, ועל כן אלו שפירשו מהכלל ונדרחו מכנסת ישראל, אי אפשר לקבל חלק מנחתם, שליתא בשותפות' (מתוך 'שם משמואל' קרח תרע"ו).

אף כי הדברים נכונים כשלעצמם, מכל מקום צריך לומר שגם ציבור נתמעט מ'נפש' (או מ'קרבנו'), שהרי לא מצינו בשום מקום מנחת נדבה בציבור, ואין מקייצים את המזבח אלא בבהמה ואו עוף אם נשאר, אך אין לוקחים לכתחילה (כמוש"כ תוס' בשבועות יב.). ויש דעה שאף מקייצים בעוף לכתחילה – ע' בגמרא שם ובתוס' נויר כו.ו. וכן כתב הראב"ד בפירושו לתו"כ (נדבה ו) שממעטים מהכתובים הן נדבת ציבור הן נדבת שותפין. (וכן משמע ברש"י להלן קו. ד"ה כי קא. וכן יש לפרש דברי התוס' בשבועות יב: ד"ה ואין עוף – ע"ש בצדי הגליון. וע"ע הוריות ח. וברש"י שמ'נפש אחת' יש למעט ציבור).

ולא קשה מידי ממנחות ציבור שהן חובה – כי לא נתמעט מ'נפש' אלא הנאמר בענין – מנחת נדבה.

'מי דרכו להביא מנחה – עני, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני' –
 '...וכן שמעתי על מה שאמרו (בברכות כ): לא אשא להם פנים! שהם מודקקים עד כזית עד כביצה – היינו כשאין להם ח"ו יותר, הם מברכים על הצמצום.
 וזה כל מעלת ישראל הניכר לעין כל, כי באומות העולם, כי ירעב והתקצף וקילל במלכו ואלהיו, משא"כ ישראל מברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה (שם נג): ויאה עניותא לישראל' – לברר על ידי זה קדושתם, כי גם עני שבישראל עושה מצוות כפי יכולתו. ועל כן אמר 'מלא קומצא' וכו' – כמו שאמרו ז"ל (מנחות קד): מי מקריב מנחה – ועל כן נאמר בו 'נפש' שכאילו נפשו הוא מקריב. וזה 'דחי לי אלפי ככרי דידי' כו' – שהוא בא רק מצד העשירות ולהתפאר, כי עצמותו אין כן, ואילו היה מגיע עד נפשו לא היה עושה, ועל כן אותו דור של תכלית העושה, היו ישראל בתכלית העוני, שבוה נתבררו שכל העושה הוא שייך לחלקם והוא שלהם באמת, כי נתנו את מרדכי על בית המן... (מתוך לקוטי מאמרים להר"צ הכהן מלובלין זצ"ל, עמ' 171).

*

חביבה מנחת עני

ראה כמה חביבה מנחת העני לפני הקב"ה, שהרי כל המנחה כולה עשירית האיפה קמח ומעט לבונה ומעט שמן, ומכל כולה אין למזבח אלא אזכרה, הלבונה וקורטוב של קמח הנכנס בקומצו של הכהן בין שלש אצבעותיו, וכל השאר נאכל לכהנים, ועשה הכתוב את אכילתם של הכהנים כעיקר קרבן ונתן בה כמה גדרים והרבה בה תנאים ויחד לה מקום, ולא עוד אלא שעשאה ראש פרק לכל קרבנות היחיד. וכל כך למה – מפני שמנחת עני היא זו ולא תהיה מזולזלת בעיני מביאה ולא בעיני הכהנים מקריביה, וכאילו אומר: אין כאן חלק לשמי והשאר לכהנים, אלא כולה שלי קדש קדשים ומשולחני אוכלים הכהנים וככה תאכלו משולחני – כל הכתובים כפי שהם עתידים להתפרש להלן.

וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן – ראו בני אהרן, כל המנחה הזו על כל לבונתה ועל כל שמנה וסלתה, הכל לפני הובאה וכולה שלי היא; –
 והרים ממנו בקומצו – אמר הקב"ה, חביבה היא לפני מנחת העני וחשובה בעיני כשור שלם ופר תמים שמקריב העשיר – והרים ממנו!

בקמצו – הנכנס בין שלש אצבעותיו, אצבע אמה וקמיצה לבין פס ידו, ושם יהא; –
 מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה אשר על המנחה – והקומץ יהא בעיני כאילו הוא כל המנחה וכאילו הוא הרבה; –

ז'הקטיר המזבח ריח ניחוח' – בכל שאר הקרבנות נאמר: 'זהקטיר המזבח' או: 'זהקטיר על המזבח' והכוונה לכהן שמקטיר את אימורי הקרבן על המזבח ושאר החלקים מותרים לאחר הקטרה זו לכהנים או גם לבעלים, ואילו כאן נאמר: 'זהקטיר המזבח' כלומר, המזבח הוא המקטיר ועושה את כל המנחה ריח נחוח, גם את; – אזכרתה לה' – הוא הקומץ; –
 והנותרת ממנה – הכל בכלל ההקטרה. ומפני שכל המנחה נחשבת מוקטרת לכך למוקטר ממשי נתיחד שם 'אזכרה' ואין מוצאים שם זה אלא במנחה בלבד, לפי שכל מעשיה נחשבים הקטר לה; גם אשר; –

יאכלו אהרן ובניו – יש בה כדי חלוקה לכולם כי משולחן המזבח אוכלים.

אזכרתה – כתוב בספר 'מלא העומר': נראה שנקרא כן הקומץ שהוא המזכיר כי גם כל הנותר לאכילת כהנים הוא מאשי ה'. לפי שבחטאת הכל מצורף מעצמו על ידי שאי אפשר להקרבת אימורין בלא שחיטת כל הבהמה, מה שאין כן בקומץ אין ניכר צירוף חלק הכהנים עם הקומץ, ולכן ניתן בקומץ הכח להזכיר זאת. ולפי שגם הנותרת מן המנחה אשה ה' היא, לפיכך אין הכהנים רשאים לאכול בה ככל רצונם, אלא: –
מצות תאכל – כקדשי מזבח שכל שאור ודבש פוסל בהם; –
במקום קדוש – כי חלק הכהנים לא מן הבעלים מגיע להם כי משלחנו, לכך המשפט הוא לאכול במקום קדוש בקדושתו.
בחצר אהל מועד יאכלוה – כבר נאמר קודם 'ואכלו אהרן ובניו' ונאמר עוד 'מצות תאכל', למה נאמר גם בסוף 'יאכלוה?' – להזהיר שתהא הנותרת הזו נאכלת בסוף אכילתם כאפיקומן זה שנאכל בסוף מפני חיבוב מצוה שישאר טעמה בפה.
בחצר – בגימטריא: זו העזרה.
לא תאפה חמץ – בדין היה שחלק הכהנים יאכל חמץ שלא נאסר חמץ אלא למזבח שהוא כולו טהור מכל תערובות שאור ואולם הכהנים בני אדם הם עם יצר רע ואי אפשר לאדם בלי מעט 'שאור שבעיסה'; ומה טעם נאסר החמץ גם לכהנים בנותרת מן המנחה? – שכן; –
חלקם נתתי אותה – את הנותרת הזו; –
מאשי – משולחני, והם אוכלים מה שרבים אוכל, לפיכך; –
קדש קדשים היא – כחלק הנקטר שנאמר בו: 'כל כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'.
כחטאת וכאשם – אף על פי שמנחת נדבה היא של העני, חביבה היא עלי כחטאת וכאשם שמביא בעל תשובה על חטאו ונתכפר לו והוא גדול מצדיק גמור.
כל אשר יגע בהם – כל חולין הנאכלים עמהם; –
יקדש – יהיה נשמר בטהרת הקדש; –
כל אשר יגע בהם יקדש – בקדושתו ויאכל באותו חומר קדושה שנאכל הוא (מספר הפרשיות פר' צו, עפ"י: ר"מ אלשיך; מש"ח; העמק דבר; בעל הטורים; חתם סופר; כלי יקר; אברבנאל; רשב"ם).

פרפראות

(ע"ב) 'מאן תנא, אמר חזקיה: דלא כרבי... ורבי יוחנן אמר: אפילו תימא רבי...' – כמו כאן, גם לעיל (קג.) נחלק ר' יוחנן עם חזקיה (רבו), האם להעמיד המשנה אליבא דחד תנא או להעמידה לפי כל הדעות, ששיטת ר' יוחנן להעמיד ככולי עלמא.
 וכיוצא בזה מצינו שנחלקו אם להעמיד באוקימתא מסוימת או בכל אופן; חזקיה העמיד באוקימתא ור' יוחנן נחלק – בשבת צא: ובכתובות כז. ובב"ק כב: ובע"ז לח:
 ובהרחבה, מצינו פעמים מספר שחזקיה מגביל המקרים או המשמעויות ור' יוחנן מרחיבם – כגון לעיל (קג.) לחזקיה 'שעורים' שנקט התנא – דוקא, ולא עדשים, ולר' יוחנן אף עדשים. וכן יש בע"ז עג: ובכריתות ת. (וע' גם סנהדרין פו.) וחזקיה סבר למעט מ'דבר' – ולא חצי דבר, ור' יוחנן אמר: אפילו חצי דבר. וכענין דומה, לדעת חזקיה (בנדה ד.) אין מחזיקים טומאה ממקום למקום, ולר' יוחנן – מחזיקים).

ככלל, נראה ממקומות רבים בש"ס (קרוב למאה!), במחלוקות שנחלק רבי יוחנן עם חכמים אחרים, (רב, ר' ינאי, אילפא, ר' אלעזר, ריש לקיש, רב הונא ורב חסדא), ששיטתו להרחיב הנושא ולא להגבילו, הן מבחינת אוקימתות במציאויות מסוימות, הן מבחינת הדעות – שאינו מעמיד רק אליבא דחד תנא, הן מבחינת אפשרויות יישום הדין וחלותו, או הרחבת המשמעות. הן בעניני הלכה הן בעניני אגדה. והנה רשימת המקורות:

ברכות ו: יא: לה: מ. מ: מג. נח: נט: ס.

שבת לח: נט: קיט:

עירובין עד: עה: צט:

פסחים לג: סג: עח: פב: צב. צט. קא. קיא.

יומא לח: לט: פא.

חגיגה ג: י: כו: (פעמיים).

יבמות עה: פ: פא. פב. קיח.

כתובות כ. סב. (עה): קד:

נזיר ח.

גטין יח: כב: כה. ל: לא: פא. פד: פו:

קדושין יג: פ.

ב"ק עז: פז: צו:

ב"מ כה. סא: עב. צד.

ב"ב כז: נה.

סנהדרין טו: סה. צ: צט:

שבועות לב.

ע"ז יג. לא. סא: ע: עד.

זבחים כ: כט: קי.

חולין לא. לב. מא: נה: נו. עד: עז: (ואף לאחר שהקשו מר' ירמיה לא אמרו 'איפוך' כדאמר' בעלמא) שם פא: פג. קג: קיט:

קכ. קכד.

בכורות נו:

כריתות יט.

נדה כב: מא: נג: נה: סא:

דף קה

'מאי מיוחדת שבמנחות דלית ליה שם לווי'. סברא זו מצאנוה בשאר מקומות, כגון לענין 'אגודת אוזב' שאמרה תורה, שנינו (בפרה יא, ז ועוד) 'אוזב' – ולא אוזב מדברי, כוחלי, ולא אוזב שיש לו שם לווי (וכיז"ב בזבחים כב ובבכורות ז: וע' גם סוכה לג. וראה עוד במצוין בגליון מהרש"א לעיל לז).

בזה יש לפרש דברי הסמ"ג שנראה מדבריו שפסק כרבי יהודה (והעיר על דבריו המשנה-למלך, והעלה ב'צריך עיון') שמביא מנחת סולת דוקא, ולא כתנא קמא – ולפי האמור מבואר טעמו, כיון שסברת ר' יהודה ננקטת להלכה בשאר מקומות.